

DE VORBĂ CU D-L I. PETROVICI. *)

III.

Mi-a rămas vie împrejurarea cind mi s'a fixat în minte numele lui *Haralamb G. Lecca*.

Era la o amiază de Septemvre, în parcul bătrîn al internatului, sub lumina unei zile de toamnă, blindă ca o mîngiere de bunic. Abia întorși din lunga vacanță a verii, ne întindeam trupurile lenevite de odihnă pe cîte-o bancă, la soare, ori trăncaeam grupuri-grupuri, fie nimicuri, fie, pentru a pregăti tranziția spre îndeletniciri mai severe, discutînd literatură. Eminescu, Coșbuc, Vlăhuță, Traian Demetrescu, se perindau în comentariile noastre pretențioase, cînd de-odată, un nou camarad, oltean venit pentru întâia dată în mijlocul nostru, după ce-și sfîrșise în provincie clasele gimnaziale, aruncă de-odată vorba:

— Dar ce credeți de Haralamb Lecca?

Nimeni din noi nu-l cetisem. Atunci camaradul ne vorbi însuflețit de volumul de poezii „Prima” cu prefața de Hașdeu.

Sămînța căzuse bine și la prima ieșire în oraș, am cumpărat cartea cu pricina. O săptămînă a trecut din mină în mină și am avut toți „literații” internatului impresia că era vorba de-un valoros poet. Lungi balade și povestiri epice, proprii de-a fi întonate cu glasul tare, într'un crescendo patetic și declamator, își ascundeau deocamdată substanța lor teribil de prozaică la spatele unor sonorități care ne amăgeau.

„Quadalquivir, vapor gigantic, ședea pe-o coastă răsturnat,
Iar fundul mării descifrează scrisoarea bietului soldat”.

Și sute altele, pe același calapod.

*) A se vedea «Insemnări ieșene» nr. 2 și 4.

Dealtminteri și critica autorizată a timpului îl întâmpinase pe poet cu încredere, simpatie și laudă. Imi amintesc bunăoară de un articol elogios al lui Evolceanu în „Convorbirile literare”, unde în deobște oamenii lui Hașdeu nu se bucurau de cine știe ce amicitie. Cum un pasaj al acestui articol critic se leagă de-o întâmplare nostimă, voi stăruii puțin asupra lui.

Deși era apărut poate mai de mult, eu n'am luat cunoștință de el, decît abia în vacanța anului următor. Imi aduc precis aminte că cele două luni feriale erau pe sfîrșite și începuse urite zile de toamnă. O ploae „putredă”, fără semne de încetare, împinzise toată vaea Tecuciului și nu știam cum să-mi omor timpul. Tocmai în momentul acela dau peste critica lui Evolceanu, care cita admirativ o serie de strofe sau tirade, în care se putea găsi și această pereche de versuri.

Intr'una de trei zile ploua prin arături,
Iar fulgerul prin aer croia șerpuituri

la care Evolceanu obiecta că „greu va fi observat poetul fulgere, după trei zile de ploaie mocnită”.

Un moment mă opresc încîntat de această remarcă, pe care puteam s'o verific aeeva. În adevăr, era a treia zi de ploaie la Tecuci și efectiv nu se produsese nicio descărcare electrică. Dar nu știu dacă au trecut cinci minute și aud de-odată o buibuitură rostogolindu-se prin văzduh. Nu-mi vine să cred urechilor, dar buibuitura se repetă, ceiace mă face să-mi încordez atențiunea și să m'apropii de geamul fereștii. Răbdarea nu mi-a fost supusă la încercări prea lungi, căci foarte curînd văzui spirala orbitoare a unei lumini brăzdînd cenușul unit al orizontului. Nu putea fi deci nicio îndoială că observarea lui Evolceanu fusese patent desmințită. Desigur nu urma de aici că Lecca devenise poet și mai mare, ci numai... că nu trebuie să te joci cu meteorologia!

Pină la finele liceului cunoștința cu opera lui Lecca se mai adîncise, întrucît citeam regulat „Literatură și Artă Romînă” unde la intervale regulate apăreau lungi poeme de-ale acestui scriitor, cu subiecte din Renașterea italiană, ale cărei cruzime ofereau material bogat de istorisiri epice, sau din viața tulbure a actrițelor, însfîrșit minuni antice, din care rețin pină astăzi invocări ca acestea :

„Apolo, zeu puternic, rătăcitor prin aer
 Și rege'n univers,
 Oprește-ți torsul zilei din auritu-ți caer
 Oprește-te din mers!

Dar prestigiul personal al lui Haralamb G. Lecca crescuse, în vremea aceasta, în ochii noștri de colegiani, dintr'o cauză lăaturalnică, deși probabil nu absolut străină de îndeletnicirile lui literare. Intr'o zi am aflat că el devenise prietenul „en titre“ al Aristiței Romanescu. Firește la data de care vorbesc, această mare actriță — căreia eu aveam să-i rostesc într'o zi discursul funebru ca director general al Teatrelor — nu mai era o femeie tinăără, fiind și desavantajată de albirea prematură a părului, care, la vremea aceea, se lăsa îndeobște natural. Însă pe scenă avea darul să se transforme într'o tinăără încântătoare, servită și de un glas de-o frăgezime unică, iar noi băețandrii care o aplaudam furtunos de sub cupola galeriei, și în cel mai bun caz din ultimele rînduri de stal, aveam despre Aristița o imagine seducătoare, aceea sub care ni se infățișa în Ofelia, în Fintina Blanduziei, sau în Banul Mărăcine, o platitudine dramatică a lui V. A. Ureche, dar jucată pe-atunci cu'n răsunător succes.

Desigur știam că e femeie în etate, dar acest lucru nu știrbea imaginea noastră, ba poate îi adăoga, fără s'o vatăme, prestigiul de personagiu istoric, ce se socotește uneori și dînsul în ademenirile sexuale, după cum așa de impresionant tălmăcește Gabriel d'Annunzio în romanul său „Il fuoco“, zugrăvind cu nume abia schimbate, aventura sa galantă cu celebra Eleonora Duse.

Contact direct cu Haralamb G. Lecca n'am avut însă decît atunci cînd am prezentat poemul „O Sărutare“ la Teatrul Național din București (1899). Lecca avea acolo un post de secretar... literar al Directorului Scarlat Ghica (astăzi i s'ar fi zis poate șef de cabinet). Nu ne-am plăcut deloc unul altuia. Eu l-am găsit rece, aspru și respingător și mă tem să nu fi avut și el de mine o impresie similară, cu alte nuanțe poate. În zădar directorul teatrului aducea mereu vorba cu mine despre talentul teatral al lui Lecca, care tocmai pusese în repetiție „Jucătorii de Cărți“, precum și de competența sa în ale teatrului, sfătuindu-mă să-l consult. Eu dobîndisem sprijinul puternic al lui Caragiale și avem cui cere acuma consiliile cele mai folositoare,

așa că m'am dispensat de relații forțate cu un om care nu-mi făcea nicio plăcere. Dealtfel poema mea s'a jucat și fără protecția lui Lecca, chiar în decursul acelei stagiuni.

După vreo doi—trei ani totuși, unele conjoncturi au părut să ne apropie. Mai întâi a fost o a doua poemă (Pe urma iertării) unde voiam să-mi joace Aristița și i-am dat lucrarea s'o citească. Când m'am dus, într'o sală de repetiție la teatru, să-i aflu impresiunea, ea mi-a răspuns că a citit-o chiar de două ori, adăugându-mi cu candoare că lectura o făcuse împreună cu ...Haralamb. Din spusele ei reeșea că dînsul ar fi fost tot așa de încălzit de lucrare pe cît se arăta și ea.

A doua oară am avut lungi convorbiri cu Lecca însuși pe sălile facultății de drept, unde s'a nemerit să dăm licența odată, cu toată senzibila diferență de vîrstă dintre noi. Atunci, în așteptarea examinatorilor (mai era ș'un al treilea candidat, încă mai bătrîn : actorul Toneanu) am făcut haz împreună de toate chinezeriile acestui examen prost organizat, și cu prilejul acesta ne-am pomenit la braț pe culuare, uneori stricîndu-ne de ris. Acum constatam că omul acesta înghețat nu numai că era capabil să zîmbească, dar chiar să explodeze în hohot, — ceiace'n ruptul capului n'aș fi bănuît.

Ne-am pierdut totuși unul de altul și nu ne-am mai încrucișat nici pe stradă, decît poate odată—de două ori, cînd mi s'a părut că—și reluase iarăși masca severă a lui Filip al II-lea —, teribilul rege spaniol. Ba s'a petrecut încă și ceva mai grav. Peste drum de locuința lui Lecca, pe-o uliță foarte liniștită, ședea un bun prieten, pe care, în serile de vară, îl vizitam cît se poate de des. Mai veneau și alți cunoscuți, o întreagă ceată veselă, care, în curtea casei, făceam citeodată un tapaj infernal. Pe Lecca îl deranjau — pare-se — aceste chiote juvenile, deși absolut nevinovate, și am aflat, nu știu de unde, c'ar fi amenințat să se plîngă la autorități. Rezultatul a fost din parte-ne sporirea freneziei zgomotoase, cu intenția vădită de-ai face inimă rea, amestecînd în larma noastră și fragmente de versuri jîgnitoare, cum erau și aceste două :

Inchideți-vă taraba

Și lăsați să-mi doarmă baba !

Așa era calificată acuma biata Aristiță —, cu puțini ani înainte, încă suava Ofelie care ne sucise capul tutnror !

Abia în toamna anului 1906 ne-am revăzut la Iași, unde Lecca fusese angajat director de scenă al Naționalului, iar eu numit conferențiar de filozofie la Universitate. Aci relațiile noastre s'au încheiat c'o catastrofă, de care îmi pare rău și astăzi, cu toată convingerea că altfel nu se putea. Fără îndoială că directoratul de scenă a lui Lecca introdusese un stil și progrese tehnice pe scena teatrului moldovenesc. Acestea însă erau căpțușite de unele asprimi inutile, cum era pretenția ca actorii să joace fără sufler, ideie absurdă la un teatru cu public puțin, unde piesele se jucau de cel mult patru—cinci ori, și unde aceeași echipă de actori trebuia mereu să memoreze alte și alte piese. Atit faptul acesta, cit și conduita sa brutală, care trata personalul artistic ca pe niște servitori, provocase o vie nemulțumire, ce începuse a transpira și în public.

La vreo doi ani dela venirea mea în Iași, aceste amărăciuni acumulate, ajunseseră la acte de răzvrătire cronică, ceiace a adus demisia comitetului teatru, incapabil să aleagă între cele două tabere în luptă. În această împrejurare turbure m'am pomenit solicitat — dimpreună cu colegul Traian Bratu — să primesc a intra în comitetul teatru, care după legea de atuncea era prezidat sau de primar în persoană, sau de un reprezentant al lui.

Această schimbare a produs momentan o potolire, în așteptarea unor măsuri, ce în nădejdea tuturor trebuiau să însemne limitarea atribuțiilor directorului de scenă, care în realitate se comporta ca un director integral.

N'am venit cituși de puțin cu ideia de a-l înlătura pe Haralamb Lecca. Dar lucrurile nu mai puteau să meargă nici ca înainte, și din prima zi am definit rolul comitetului în așa fel, în cit directorul de scenă a înțeles că nu mai este singura autoritate. Totuși citeva luni de zile, menajul a mers mai departe pînă cînd într'o zi, la o ședință convocată de urgență, Lecca a venit să ne declare că el nu mai poate stăpîni actorii, fiindcă aceștia se știu protejați „de sus, din comitet“. La această aluzie am răspuns așa precum se cuvînea, iar atunci cînd ne-a cerut, ca condițiune a rămîinerii sale, o serie de pedepse exemplare, eu i-am spus c'o liniște tăioasă că teatru nu va peri fără el.

Demisia dată irevocabil, i s'a primit fără zăbavă, iar relațiile noastre — așa anemice cit fuseseră — s'au rupt pentru totdeauna.

Plecat dela teatru, Lecca a părăsit și Iașul, instalîndu-se la Birlad, în calitate de „prinț consort“ al unei directoare de

școală. Nu l-am mai văzut decît extrem de rar, ultima dată în uniformă militară la Iași, unde venise să asiste la reprezentarea piesei sale „Suprema forță“ reluată în repertoriul de război. Cu prilejul acesta unii din interpreții săi mi-au spus că spiritualicește Lecca ajunsese de nerecunoscut, avînd vorba greoaie și impleticită ca la paralizia progresivă. Zilele îi erau de altfel numărate și eliberarea i-a venit în scurtă vreme, stingîndu-se la puțin timp după Aristița Romanescu, pasiunea tinereții sale, de care se despărțise tîrziu, din propriul ei îndemn, care îl împingea, stăruitor la o căsătorie de conveniență. Amintirea aceluia conflict dintre noi, pe care Lecca l-a plătit cu plecarea din teatru, mi-a lăsat totuși o drojdie de căință, deși dacă judec lucrurile rece, ele nu puteau evolua decît așa. În orice caz, supunîndu-mă poate și unei quasi-nevoi de reparațiune, de cîtiva ani insist sistematic pe lângă directorii de teatru, să mai reia, măcar ca încercare, una din piesele lui. Toți mi-au făgăduit în prealabil, vestindu-mă însă pînă la urmă, că teatrul lui Lecca „nu mai merge“ și c’au fost nevoiți să scoată din repetiție piesa încercată. Să fie oare adevărat că din teatrul lui Haralamb G. Lecca, atît de bogat în succese, în primul deceniu al secolului, nu se poate alege absolut nimica pentru a înfrunța și astăzi luminile sălii de spectacol? Forse ché si, forse ché no. Eu totuși am să mai insist...

+ * +

Cu *Octavian Goga* — de care destinul hotărîse să mă leg într’o zi așa de strîns — am făcut cunoștință relativ tîrziu. Îi prețuiam poeziile și îi ascultasem două discursuri patriotice, care împingeau România la război. De tribuna oratorului Goga mă apropiasem la o mică distanță, numai cîtiva pași de ființa lui fizică și mă lăsasem cucerit de-adreptul de suflul elocinții sale — avîntată, dar fără a pierde linia organică a ideilor — însă nu ne-am vorbit și nici nu ne-am dat mîna.

Această stringere de mîna a avut loc, fără recomandația nimănuia, într’o împrejurare solemnă, tragică și neuitată. Lucrul s’a petrecut la Biserica Banu din Iași, în ziua de 1 Mai (stîl vechi) 1918 cu prilejul înmormîntării lui Barbu Delavrancea, care își dăduse sufletul în cea mai penibilă epocă a istoriei noastre contemporane: îndată după pacea separată, care consfințea mutilarea vechiului teritoriu al țării. La aceste deosebit de triste funeralii, care, în conștiința tuturor, erau puse în corelație cu

dezastrele înfrîngerii, am luat cuvîntul și eu (ca director general al teatrelor), a vorbit și Goga, rostind o cuvîntare scurtă, guturală, în fraze eliptice care zugrăveau un zbucium ce nu voia să se destăinuiească întreg. Orațiunea lui s'a încheiat repede c'o formulă familiară, probabil ades folosită, dar căreia momentul îi împrumuta acuma o rezonanță impresionantă: Noapte bună, nene Barbule!

După ce lista discursurilor s'a istovit (între alții, mai vorbiseră Robert de Flers, Take Ionescu și Ionaș Grădișteanu) și s'a cîntat „Veșnica Pomenire“ publicul a pornit către eșire, unii înainte de scoaterea sicriului, alții așteptînd să-l petreacă din urmă. Exact în ușă, parcă ne-am fi înțeles să eșim odată, ne-am pomenit alături, Goga și cu mine și atunci automat, fără să ne prezinte nimeni, ne-am strîns mina în tăcere, prelung și bărbătește. Privirile noastre au complectat comuniunea în aceeași durere și în aceeași credință pentru viitorul țării, momentan ciuntită și abandonată. Ne-am regăsit după vreo doi ani, în România întregită, la o mare întrunire populară, prezidată de generalul Averescu, la a cărei acțiune de regenerare politică aderaserăm amîndoi. În timpul primei guvernări averescane am avut și unul și altul un rol preponderent. Eu, întăiele luni „leader“ al majorității, iar pe urmă introdus în minister, Goga ministru dela început, bombardînd de pe banca ministerială partidul național ardelean, cu vervă neobosită, cu excelente replici spontane, ca aceia cu care a amuțit odată gălăgia unui deputat arțăgos, ce-l ataca fie cu violență, fie ironizîndu-l că planează în văzduh, și căruia i-a răspuns fără nicio zăbovire. „Unde planez eu, nu bate pușca D-tale!“ Noi doi primeam îndeobște din partea președintelui de consiliu însărcinările cele mai delicate — în raport cu viața parlamentară — iar atunci cînd Take Ionescu a făcut spărtură în guvern, Goga la Cameră și eu la Senat am fost acei care am dat, de pe banca ministerială, explicațiile convenite, afirmînd solidaritatea cu șeful guvernului. Aceasta nu l-a împedecat pe Take Ionescu, însărcinat cu constituirea guvernului, să se adreseze insistent la amîndoi, oferindu-ne portofolii importante, — mie, Ministerul de Interne. Avea convingerea că prin noi va obține concursul parlamentului, care totuși a rămas credincios generalului Averescu (și sînt convins că s'ar fi comportat întocmai, chiar dacă noi am fi acceptat cumva oferta). Iar în acea ședință, memorabilă, în care guvernul Take Ionescu a

primit vot de blam, Goga a cetit dela tribună moștinea, iar eu ca raportor general al tuturor secțiunilor, am susținut-o cu hotărîre deși în puține cuvinte.

În opoziție, făceam cu schimbul la congrese și adunări și cum lumea nu concepe decît rivalitate între egali, s'a vorbit și despre noi de-o dușmănie, care n'a existat totuși niciodată.

La a doua guvernare Averescu, Goga a avut internele, eu instrucția publică. De data asta au existat între noi divergențe de comportare, în raport cu celelalte partide. Dar aceasta n'a vătămât cu nimica armonia guvernării, iar căderea noastră precipitată dela cîrmă a avut cauze exclusiv din afară. C'o săptămîină înainte de-a părăsi puterea, am făcut, ca miniștri, o inspecție comună în munții Vrancei. Lumea politică s'a prăpădit de haz că noi «făceam excursii», ignorînd că soarta guvernului era pecetluită. Răutățile în special se adresau lui Goga, care era ministru de interne și oarecum dator să fie informat. În realitate lucrurile stăteau altfel: Goga cunoștea destul de bine toate itile uneltirilor și toate intrigile în curs. Nu era lipsit de îngrijorare, mi-a spus-o și am văzut-o foarte bine; însă, cu firea lui optimistă și mai ales cu spiritul său logic, el nu putea să admită îndepărtarea unui guvern care stăpînea situația, nu avusese de cit succese în afară (recunoașterea Basarabiei de Italia) și prosperitate înlăuntrul țării, așa că Goga nu înceta să sperie în eșecul machinațiilor urzite.

Așa stînd lucrurile, inspecția noastră (cu latura ei netăgăduită de agrement) s'a continuat două-trei zile, urmînd dela Focșani, drumul frontului și al tranșeelor, atingînd Mărăștii, și ajungînd pe sară la Soveja, unde am rămas în timpul nopții și de unde am cercetat a doua zi o splendidă vale pitorească, cu înălțimi și prăpăstii huind de torente, ca în cele mai frumoase colțuri carpatine. Pe tot lungul drumului nostru, ne ieșeau țărani întru întîmpinare, informîndu-ne de nevoile lor, cu acea bună-cuviință și măsură, caracteristice poporului nostru, cînd nu l-au stricat pretențiile semidocte ale unei spoeli de cultură superficială. N'a lipsit în această «excursiune», în care am înghițit numeroase discursuri locale, n'a lipsit nici hazul unor aglomerări de noțiuni nemistuite, cum a fost aceia a unui tînăr învățător, falnic și încrezut, care înegrise o testea de hirtie cu producția sa oratorică, și care ne-a întîmpinat, în capul satului și în fruntea locuitorilor, cu aceste adorabile cuvinte: «Domnilor miniștri, vă

primim în mijlocul nostru, cu dragoste și *cinism*»... ochii lui Goga s'au întors automat către mine și ai mei către el, am clătinat ușor din cap și ne-am mușcat buzele tare. Sara, la masă, rămași mai în intimitate, am avut ca leit motiv al veseliei: «Dragoste și cinism».

La urma urmei greșala bietului învățător a fost că a folosit forma prozei, unde înțelesul logic al cuvintelor nu poate fi niciodată masacrat. O !... dacă ar fi făcut o poezie modernistă, în care nonsenzurile sînt permise, ba poate și recomandate de muzica pură a silabelor, poate că această împerechere de cuvinte ar fi părut dimpotrivă ca o minunată invenție !

Peste cîțiva ani, raporturile noastre s'au strîns și mai tare. Goga s'a rupt politicește de generalul Averescu — de care eu mă despărțisem mai de mult — și la stăruințele sale repetate, am venit să mă așez sub flamura sa politică. L'am servit prietenește în toate împrejurările în care a socotit folositor concursul meu și am dus greul, alături de dînsul, în opoziția parlamentară din 1934-35, pînă ce eu am fost eliberat fără voia mea, din vîlmășagul luptelor, prin rugămîntea lui expresă de-a lăsa locul meu de deputat, altui membru al partidului care învoca mari merite... electorale și care avea să-l părăsească în curînd. Am rezistat asmuțirilor care voiau să mă determine de a mă rupe de Goga pentru această, oricum, jignire, — și am continuat să urmez partidul în toate vicisitudinile — deși cu mai puțin entuziasm ca înainte — și să particip la scurta guvernare de 44 de zile din Ianuarie-Februarie 1938.

În special din acea guvernare chinuită, prezidată de Goga, îmi amintesc de-o scenă, dela Bobotează. Coborîserăm toți miniștrii, după tedeumul dela biserica Zlătari, de vale, către apa Dimboviței, unde Suveranul a aruncat, după datină, crucea, iar pe urmă am asistat la defilarea trupelor dintr'o tribună adhoc. Era un ger năpraznic, clasicul ger al Bobotezii. După terminarea ceremoniilor, m'am apropiat de Goga, vînat și dînsul la față, aproape degerat. «Am înghețat de-abinelea» îi spusei eu înghețându-mi capul în blana paltonului, la care el îmi răspunse cu prompta lui vioiciune : «Să dea Dumnezeu să 'nghețăm tot așa și la anul!» (aluzie la speranța de-a dura ca guvern cel puțin pînă la anul următor).

Sinistră frază, cînd mă gîndesc retrospectiv la toate cite

urmau să se întimple și din care — vai! — nu se poate preschimba nimic!

Și nu e desigur vorba că am căzut dela putere chiar în cursul lunii următoare, — ci de faptul tragic că «înghețul» pe care Goga îl spera încrezător la Boboteaza viitoare, l-a împetrit în forma definitivă a morții, același an, în Maiul primăvaratic al florilor renăscute, care îmbălsămau — proslăvind viața — grădinile castelului dela Ciucea.

A fost desigur un moment dintre cele mai zguduitoare ale vieții mele, clipa când așteptam pe peronul gării de Nord, pierdut într'o mulțime reculeasă și abătută, cu luminările de ceară în mină, a căror flacără sfredelea întunerecul, — așteptam să sosească trenul mortuar, care la ora fixată, a șuerat prelung a jale și a intrat sub cupola gării, înaintînd încet, dar implacabil ca moartea însăși. Ca 'ntr'un caleidoscop cernit și estompat de perdeaua lacrimilor, revăd în amintire toate fazele ceremoniilor funebre: coborîrea din vagon a sicriului cu capac de sticlă, prin care se vedea așa de bine trupul înlemnit pe vecie al scumpului tovarăș și amic; serviciul religios din incinta gării cu ison de hohote de plîns; alt serviciu în poarta casei, întovărășit de stranii chemări la telefonul din odaia celui plecat dintre cei vii; în sfîrșit slujba dela Ateneu, unde a fost depusă racla și păzită rînd pe rînd de toți prietenii și unde slujba bisericească a fost precedată de zguduitorul marș wagnerian, pentru moartea eroicului Siegfried, marș ce-mi părea a se potrivi de minune la înmormîntarea lui Goga, și dînsul, în zilele vieții sale, un fel de Siegfried, tot așa de sprinten, de curajos și de bălai.

Indată după funeralii, am cerut să rostesc la Radio o cuvîntare în cinstea celui dispărut. Mi s'a fixat ziua de 14 Mai (stil nou) de către direcția instituției, și mi-am îndeplinit astfel o cucernică datorie. Ce coincidentă! Pe cînd rosteam acel cuvînt de pietate și de jale, luptînd să nu-mi astupe lacrimile glasul, se împlîneau *exact* 20 de ani (an cu an, lună cu lună, zi cu zi și aproape aceiași oră) de cînd la Biserica Banu, după prohodirea lui Barbu Delavrancea, cei doi viitori prieteni coplesîți de ziua de atunci, dar încrezători în cele ce aveau să vie, își dădeau mina pentru întăia oară...

+ + +

Pentru a încheia aceste memorii «solicitate» — pe care de altfel le-aș fi putut întinde mai mult, după cum le-aș fi putut și

scurta la mai puțin — a rămas să vorbesc, ținind mai ales socoteală de particulara insistență a «instigatorului» acestor istorisiri, despre cele două însemnate figuri ale intelectualității și Universității ieșene, astăzi trecute în lumea dreptilor: *C. Stere* și *G. Ibrăileanu*.

Pe *C. Stere* nu l-am cunoscut îndată după instalarea mea la Iași. Era solitar, orgolios și — ca un efect al educației mele junimiste — aveam adânci reticențe față de... revoluționari. Conducea ca un stareț aspru tagma dela «Viața Românească», în care n'ar fi putut pătrunde persoane neverificate sau cu nuanțe heterogene. (Cită deosebire de porțile deschise ale cenaclului junimist!). Intr'un cuvânt, în primele timpuri, am stat complet departe și de «Viața Românească» și nici nu m'am prezentat lui *Stere*, deși era o figură a Iașului și a Universității.

Fără îndoială acest basarabean cu sprincenele încruntate și cu barba stufoasă era unul din profesorii cu prestigiu la acea Universitate, care mai număra la acea epocă (1906) o serie de personalități cu vază și cu mai mult sau mai puțină influență, ca: *Matei Cantacuzino*, eminentul avocat și profesor de civil, om de aere marțiale, dar de convingeri schimbăcioase pe care totuși glasul lui de sirenă era veșnic capabil să le justifice, cu meremeturi sofisticate, măcar în ochii naivilor; *A. C. Cuza*, care cu vioiciunea unui spirit totdeauna sprinten, și cu convingeri ferme împinse pînă la manie, își transformase amvonul catedrei de economie politică, într'un focar de propagandă naționalistă, cu răsunset necontestat; *A. D. Xenopol*, istoricul celebru care coborîse dedesuptul cimpului său de lucru, pentru a găsi fundamentele cunoștinței istorice, și care începea să-și împartă activitatea sa profesorală între Iași, unde îl birfeau toți invidioșii, și Sorbona unde era primit ca un savant; *Alexandru Philippide*, filolog învățat și năvalnic, burdof de știință și așcet al investigației neobosite; *Teohari Antonescu*, arheolog emerit și credincios păzitor al tuturor lozincilor junimiste; prietenul său, profesorul de logică și istoria filozofiei, care ținea lecții studiate și clare, ale căror perioade se depăneau solemn în fața ascultătorilor, cu perfecția unei pianole mecanice, — este vorba negreșit de un elev al lui *Titu Maiorescu* (olimpianul cu frîna tare) și a nume de *d. P. P. Negulescu* (olimpian cu veninul rece).

La lista aceasta de personalități mai reliefate se pot adăoga și alte nume, ca istoricul *Petre Rîșcanu*, filozoful *I. Găvănescu*,

eruditul și poligraful jurist D. Alexandrescu, matematicianul Ralet, (Pompei era numai conferențiar), geologul I. Simionescu, bătrînul Caragiani, ale cărui celebre anecdote ajunseseră însă o mormăială plicticoasă, specialiștii medici Juvara, Riegler, Manicatii, și alții care nu-mi vin în minte dintr'o dată.

Autoritatea lui C. Stere mai avea și alte izvoare : era șeful organizației liberale din Iași, cu toate că competența lui sociologică și visurile sale de reformator nu-i dăruiau și pricepere electorală, așa precum se pretindea pe vremuri unui autentic conducător politic.

Întăia dată cînd i-am auzit glasul lui Stere și am stat direct sub vraja unui discurs al său, a fost într'o împrejurare memorabilă : la centenarul răpirii Basarabiei (1912). În aula universității fuseseră convocați profesori, public și studenți, pentru a ne consfătui asupra felului în care se va comemora ziua fatală. Guvernul, evident, nu putea să aibă nicio participare, și toată manifestația trebuia să apară ca o inițiativă cetățenească. A vorbit Petre Rîșcanu, vibrant și colorat, propunînd ca 'n dimineața acelei zile să se arboreze steaguri negre, în toată Moldova, chiar la sate, unde țaranca își poate fără cheltuială atârna barizul într'o prăjină. A mai spus ceva — pare-mi-se. A. D. Xenopol, a cărui fluentă vorbire familiară era în genere fără efect la o temperatură ridicată; atmosfera a fost din nou în-suflețită de vorbirea lui A. C. Cuza, care a propus ca — măcar la orașe — pînza cernită să învăluie tricolorul național — semn de jale, dar și de speranță — pentruca la sfîrșitul cuvîntării sale impresionante, să încheie cu un atac deplasat și incomprehensiv în contra basarabenilor înscrîși la Universitatea ieșană, care, ce e dreptul, veniseră cu idei socialiste, dar a căror convertire la naționalism trebuia făcută cu mai multă răbdare și fără a li se repeta într'una : „mai bine întoarceți-vă acasă !” Ultimul a luat cuvîntul C. Stere, vorbind la început mai greoi, dar animîndu-și succesiv perioadele, care se rostogoleau rostite de un glas cu vuate subterane, cu adîncimi de peșteră, — arătînd totuși că acestea pot avea afinități misterioase cu însăși înălțimile țării. Dupăce a arătat concis și lapidar împrejurările răpirii și situația Basarabiei sub pajură străină, dupăce a declarat că se raliază propunerii cu steagul îndoliat, a restabilit unitatea de sentiment a sălii, eliminînd chestiunea studenților basarabeni și afirmînd că varietatea de nuanțe a sufletului românesc — datorite desigur

vicisitudinilor politice — va constitui într'o zi poate bogăția sufletească a neamului reîntregit.

În decursul aceluiași an, C. Stere a fost ales Rectorul Universității și la o ședință a marelui Colegiu, convocată pentru a se discuta interesele veșnic nesocotite ale Instituției, m'am pomenit că Stere vine lângă mine și mi se prezintă declarându-și cu simplitate numele, ceiace ar fi putut fi o „ironie“, dacă lucrul nu l-ar fi repetat întocmai și față de alți cîțiva colegi, ceiace proba mai degrabă o conștiință a izolării în care trăia și care îl făcuse să cunoască personal prea puțină lume universitară. Dealtfel între timp eu începusem a scrie la „Viața Romînească“ așa că numele meu nu îi era necunoscut, ba trebuie să fi avut probabil și alte referințe despre persoana mea. Căci în decursul rectoratului său a făcut apel la mine într'o împrejurare încurcată. Pe la finele lui August 1913, Profesorul Petre Rișcanu, în viligiatură la Piatra Neamț, încetează brusc din viață. Corpul său a fost transportat la Iași și depus la Mitropolie.

Nu mi-am putut întrerupe o vizită la Țibănești, la Petre Carp, proiectată mai de mult cu cîțiva amici ieșeni, așa că în ziua sosirii sicriului n'am putut fi la gară. Nu-mi rămînea decît să mă întorc pentru înmormîntare, c'un tren care sosea în Iași pe la 1 după amiază, timp abia suficient să ajung acasă, să dejunez în grabă, să-mi schimb hainele și să plec la biserică. Dar abia așezat la masă, că iată intră ca o furtună amicul meu Giorge Pascu — pe atunci pare-mi-se director la bibliotecă — spunîndu-mi că are o misiune din partea rectorului, anume să rostesc un discurs funebru în numele facultății de litere, ceiace ar fi necesar, deși el, rectorul, vorbește în numele Universității întregi. Invoc ora tardivă, lipsa de timp material de-a întocmi o cuvîntare funebră, care oricum trebuia să fie altceva decît o însăilare de banalități, — dar amicul meu, ținîndu-mi energic sulfa în coastă, îmi repetă într'una că Rectorul îl așteaptă și el trebuie să-i ducă răspuns. În sfîrșit, pentru a-mi curma mai repede îndoielile, îmi vorbește despre posibilitățile mele „cunoscute“ de-a improviza repede un discurs convenabil, măgulirea intrînd și ea cite odată în arsenalul acelora care vor să izbuțească. Însfîrșit capitulez și încep fără zăbavă plimbarea prin odaie, să-mi adun gîndurile la iuțeală și să-mi stabilesc ordinea ideilor, fiindcă nici vorbă nu putea să mai fie de-o redactare în scris.

Cînd am ajuns la Mitropolie, slujba începuse. Rectorul s'a bucurat discret văzindu-mă, iar A. D. Xenopol mi-a spus cu stăruință să strecor în cuvîntare, că ar fi vorbit dînsul dacă n'ar fi prea emoționat și dacă n'ar fi de specialitate prea înrudită cu a răposatului. (L-am satisfăcut pomenind de prima justificare; cit despre al doilea argument, nu l-am priceput nici atuncea, precum nu-l pricep nici astăzi!)

Am luat cuvîntul mai spre sfîrșit, după Mitropolit, după reprezentantul guvernului (ministrul Al. Badărău) și după Rector, rostind o cuvîntare scurtă, pornită cit mai de-adreptul din inimă, ceiace mi-a fost înlesnit de năvala amintirilor duioase, pe care le păstram dela acest om de ispravă, ce m'a întîmpinat în ade-văr părintește la instalarea mea în Iași.

Rectorul mi-a strîns mîna cu felicitări semnificative, iar pînă a doua zi mi-a și sosit vorba, de felul cald în care m'a apreciat către prieteni, pentru această orațiune quasi-improvizată. Acesta a și fost punctul de plecare al unei simpatii crescînde pe care omul acesta hirsut și dogmatic mi-o arăta de-acum, la orice prilej, — și prilejurile, nu știu cum, se înmulțeau. Aș putea zice că pînă în cele din urmă el începuse să exercite asupra-mi o ușoară fascinațiune, pe care n'a căutat s'o exploateze totuși, încercînd foarte discret și numai o singură dată să mă atragă spre politica de reforme, pe care cu opoziția — parte mioapă, dar parte clarvăzătoare — a conservatorilor, o lansase, îndată după războiul balcanic, partidul național-liberal.

Se cunosc vicisitudinile vieții lui Stere în timpul neutralității și al războiului de întregire: interesul lui viu pentru recuperarea Basarabiei, convingerea în izbucnirea iminentă a revoluției rusești, credința sa că locul Romîniei se găsește în tabăra adversă împărăției țariste, lucru ce l-a făcut să ajungă un izolat chiar în propriul său partid politic, unde cu puțin înainte se bucura de o considerabilă influență. A venit războiul, retragerea în Moldova, pe cînd Stere a rămas în teritoriul ocupat, unde a săvîrșit greșala, ce nu i s'a mai iertat nici chiar în bucuria generoasă a victoriei, de-a fi scos ziarul „Lumina“ cu bunăvoînța armatei de ocupație. O singură clipă de strălucire — ca o străfulgerare de soare roșiatic înainte de deluviu — a mai avut cariera sa politică, al cărui declin nu s'a mai putut opri în loc: în ziua cînd delegația fruntașilor basarabeni a venit să aducă Regelui Romîniei, la Iași, proclamarea Unirii Basarabiei cu

regatul liber. Atunci, cum zic, a mai avut și Stere, pentru ultima dată, momentul lui de slavă și curtenia oficialității. Pe urmă, după reîntregirea țării cu totalitatea provinciilor eliberate, viața sa politică a fost un chin: suspendat dela Universitate, închis, lăsat apoi liber dar fără a i se fi clasat învinuirea de trădare, izbutind a se alege în Cameră cu mari majorități la Soroca, e terfelit fără nicio cruțare de colegii săi, care îi strigă „trădător“ de cite ori cearcă să vorbească. Tenace cum era, și veșnic cu obsesia reformelor radicale, se înscrie în partidul național-țărănesc, a cărui prospețime de aspirații și de oameni trezise numeroase iluzii, cel puțin în primul moment. Nici atunci când partidul acesta — multă vreme ținut în opoziție — a fost însăfârșit adus la cîrmă, nici atuncea Stere n'a putut să joace rolul pentru care îl chinuia acum a o ambiție tardivă: acela de-a fi ministru, cu orice preț, fie și ministru provincial, fără portofoliu. În schimb, a inspirat din umbră o serie de reforme, teoretic frumos încheiate, dar care în practică s'au dovedit neviabile. Pînă în cele din urmă, conducerea partidului, socotindu-l că se agita mai mult decît trebuie, l-a invitat politicos să se liniștească. Aceasta l-a determinat pe Stere să-și găsească o altă cale pentru dinamismul încă întreg al vîguroasei lui vitalități, și ceiace nu fusese cîndva la dînsul decît o îndeletnicire lăaturalnică, acum se instalează pe primul plan: ocupația literară.

Lumea a luat cunoștință c'o uimire treptat estompată de puternicele și abundentele aptitudini de romancier ale lui Stere, care se realiza la bătrînețe într'un șirag de 8-9 romane, cu povestea în continuare. Desigur nu este toată seria de valoare egală, însă absolut toate volumele sînt interesante, au fiecare descripții și personaje vii, chiar dacă niciunul nu atinge pe de-a 'ntregul valoarea excepțională a primului volum, unde ni se desvăluie o vastă frescă impresionantă a vieții moldovenești din Basarabia, în cei dintâi ani după anexarea la Rusia. Eu unul am așezat fără șovăire în galeria marilor creații epice de prețituteneni, cel puțin acest prim volum, unde am putut aprecia pînă și multe amănunte stilistice, cum ar fi cazul cu unele caracterizări *indirecte* de-o prospețime și de-un efect deosebit. Imi amintesc că Ferdinand Brunetièrre lăuda odată pe Flaubert pentru că acesta avînd să ne dea senzația unei nopți de August (sfîrșit de vară) în loc să acumuleze trăsături de zugrăvire directă, s'a mîrginit la detaliul intuitiv al unei note derivate, plină

de sugestie: „Din cînd în cînd se auzea în liniştea nopţii pocnirea de pămînt a poamelor coapte, care se desprindeau de pe cracă“.

Tot aşa şi Stere vrînd să ne înfăţişeze un boer moldovean cu stare, însă încult şi fără nicio preocupare spirituală, ne descrie biroul său, avînd o vastă călimară, dar în ale cărui cupe în loc să fie cerneală şi nisip, erau alice de vînătoare...

În ultimii lui ani îl vedeam pe Stere foarte rar, dar la toate încrucişările trebuia mereu să constat decadenţa lui fizică, slăbirea continuă a trupului şi adîncile brazde care străbăteau figura lui de „babă“, de pe care de mult îşi înlăturase barba şi alte anexe păroase. Amărăciunile şi frămîntarea continuă izbutiseră să-i ruineze clădirea corpului şi s'o ţină sub ameninţarea unui atac de cord.

Desnodămîntul nu s'a făcut prea mult aşteptat şi mai înainte de 70 de ani, acest om care odinioară părea tăiat din stîncă, şi-a dat obşteşcul sfîrşit, la moşia unde îşi compusese, pe nerăsuflete, şiragul romanelor, ce i-au adus o notorietate literară la care, pe vremuri, părea că renunţase.

Cînd am aflat de moartea sa, am închinat mai multe momente de reculegere amintirii acestui om superior, cu voinţa tare şi cu inteligenţa puternică, dar nemlădioasă, neadaptabilă şi fără simţul relativităţii, acestui om care săvîrşise mari greşeli, dar care îşi iubise cu pasiune provincia sa natală şi înţelegea s'o integreze cu precădere în cuprînsul Romîniei libere. Şi am simţit o reală mulţumire sufletească, amintindu-mi că în calitatea mea de ministru în guvernul Averescu, am spus odată într'un consiliu de miniştri o vorbă mai puţin pătimaşă cu privire la Stere, de cum era cuvîntul altor colegi, care aveau incomparabil mai multă autoritate decît mine şi puteau lesne să şteargă impresia vorbei mai miloase, pe care o rostise benjaminul băncii ministeriale din guvernul anului 1921...

+ + +

Dacă-mi aduc aminte bine, G. Ibrăileanu a fost numit supliitor al catedrei de literatura romîna modernă, la Universitatea din Iaşi, după vreo trei ani dela numirea mea, în aceeaşi Universitate, cu gradul de conferenţiar. Pînă atunci a funcţionat la liceu, unde lumea îl considera — şi pe bună dreptate — ca universitar „în spe“, ba încă pe foarte curînd.

Se bucura de-o frumoasă reputație în cercurile intelectuale ale Iașului, mai ales de cînd conducea „Viața Romînească“, nu ca director (care era Stere), ci ca factotum, mai ales în ce privește literatura și critica literară. Eu totuși n'avusesem ocazia să-l cunosc personal, neavînd contact cu „Viața Romînească“, în timp ce dînsul mai nu ieșea din această cetate întărită, găsindu-și acolo întreaga îndestulare sufletească. O singură dată l-am văzut într'o sală de cinematograf, însoțind la spectacol pe doamna Stere, desigur nu pentru plăcerea filmului, ci mai degrabă pentru rațiuni de protocol ierarhic (mai tirziu am constatat, pe-o scară mai întinsă, că soțiile membrilor „Viații Romînești“ veneau întovărășite, adesea la spectacol, de cineva din cînaclu, cu grad imediat inferior aceluia al bărbatului).

Leția de deschidere a lui Ibrăileanu — la care nu putusem să asist — a făcut oarecare vîlvă. Ecourile erau în genere favorabile, deși nu toate la același grad de hiperbolă, ca depildă relatările lui Calistrat Hogaș care îmi povestea lucruri minunate, despre această prelegere inaugurală, la care totuși... nu fusese prezent.

Abia după cîteva luni m'am întîlnit cu Ibrăileanu, în cancelaria facultății, și-atunci am schimbat cîteva cuvinte, într'o convorbire convențională, care s'a încheiat destul de rece, din cauza lui. Atunci cînd el a pronunțat sacramentală frază „îmi pare bine de cunoștință“, am crezut că e bine să adaug la rîndu-mi: „cunoștință pe care nădăjduesc s'o adîncim“, dar la care dînsul a ripostat îndată: „asta o să fie cam greu, fiindcă eu trăesc foarte retras“.

O sinceritate formulată cam nedelicat, dacă nu cumva va fi avut chiar intenția de-a tăia scurt, — fie și în formă brutală — orice veleitate de prietenie. Iar dacă își va fi închipuit că face parte din categoria acelor care se bagă cu de-asila în oameni, a făcut o eroare de psihologie de care s'a convins fără întîrziere.

Lucrurile rămăseseră în stagiul acesta de „colegialitate fără relații“ poate vreun an întreg, cînd într'o zi, venind de pe străzi deosebite, am dat unul peste altul, la punctul lor de joncțiune, ca două ape diferite care intră în aceeași albie și sînt nevoite să curgă împreună. De data aceasta observ că un zîmbet înflorește capul său asiro-babilonian și colegul se oprește cu prietenie.

— Tocmai doream să te întîlnesc, îmi spuse dînsul cu dulceață. Ar trebui să ne învoim ca ora noastră de Joi să nu mai

coincidă. Deși sîntem la secții deosebite, studenții mei mi-au spus că vor să te audieze și pe d-ta, precum poate și unii dintr'ai d-tale ar fi dorind să vie și la mine.

Înțelegerea s'a făcut destul de lesne. Era de-ajuns să ne deplasăm fiecare c'o jumătate de cîas, pe orariul programului — formulă la care dînsul se și gîndise — și coincidența înceta. Conversația a continuat însă și pe alte teme, odată ce aveam același drum și ghiața se spărsese. M'a întreat ce mai lucrez, iar atunci cînd i-am spus că trebuie să tipăresc febril, în vederea unei candidaturi apropiate, trei volume mai de mult elaborate, ceiace mă ruinează financiarmente, mi-a propus de-odată să tipăresc una din lucrări în două-trei numere din „Viața Romînească” și apoi să-mi scoată tiraj aparte fără nicio cheltuială. I-am mulțumit cu recunoștință și în felul acesta a început colaborarea mea la marea revistă ieșană, unde am pornit să public fără zăbavă un studiu despre Henri Poincaré.

Profesori definitivi am ajuns amîndoi cam odată (1912), el a trebuit să treacă în prealabil formalitatea unui „doctorat” pe care legea i-l cerea, iar de-atunci, fără a ajunge la mari întimități sau la vizite reciproce, au progresat fără întrerupere relațiile noastre de prietenie într'o atmosferă de stimă temeinică și de prețuire deosebită. Colaborarea mea la „Viața Romînească” a continuat mai departe, uneori inițiată de mine, alteori îmboldită de el. Am început să-i dau și pagini pur literare, iar la publicarea primului volumaș cu note de călătorie „Raite prin țară”, a ținut să scrie el însuși o recenzie iscălită.

Dar cele mai frecvente ocazii de-a colabora împreună erau la consiliile facultății noastre, unde aveau loc adesea discuții interesante și chiar lupte pasionate. Mai întotdeauna m'am aflat cu Ibrăileanu de-aceiași parte a baricadei, sprijinindu-ne reciproc poziția și complectîndu-ne argumentarea. Aici am avut prilejul să admir neconținut puterea sa dialectică, în stare de cele mai neașteptate subtilități, împingînd analiza dîncolo de ceiace părea altora evident și ireductibil, tăind firul în patru, împrăștiind lumina farului său sclipitor în unghere retrase și uitate de toată lumea. Polemistul redutabil, care se afirmase de multe ori în discuție scrisă, se dovedea tot așa de meșter și'n dezbateră orală, fără a fi ajutat de darurile elocinței propriu zise, ori de vraja unui verb armonios.

Dintre toate aceste lupte universitare, una mi-a rămas mai

vie în minte : lupta pentru a recomanda la catedra de Sociologie pe tinărul doctor Petre Andrei. Am izbutit să obțin și concursul lui Ibrăileanu în favoarea fostului meu elev și am deschis focul într'o memorabilă ședință a Senatului universitar, unde opoziția era condusă de un coleg mai în vîrstă, cu multă autoritate, bun dialectician și dînsul, atît în vorbă cît și în scris. Ciocnirea n'a fost ușoară, iar atacurile și contraatacurile au durat citeva ore. Știu că am luat cuvîntul de două ori ; tot așa și Ibrăileanu, care după ce și-a deșărtat sacul argumentelor lui proprii, le dezvoltă apoi pe ale mele, pînă la ultimele consecinți imaginabile, și parcă îl văd perorînd pasionat, iar la a doua sa intervenție cerînd permisiunea să-și dezbrace haina — o lungă jachetă vetustă — și continuînd a se agita în vestă, ca un lucrător pe șantier, care nu știe de nimica decît de treaba ce are de făcut și pe care trebuie s'o termine cu bine. Ziua s'a încheiat cu deplîna noastră izbîndă, iar la sfîrșit ne-am strîns mîinile cu bucurie, atribuindu-ne reciproc meritul reușitei, ca doi actori modești, care chemați la rampă, fiecare arată cu un gest pe celerălalt, ca principalul îndreptățit al aplauzelor...

G. Ibrăileanu avea de mult reputație de critic fin, comprehensiv și pătrunzător (tot așa precum și-a cîștigat și mare admirație ca profesor), dar i se reproșa mereu că n'are darul stilistului, că n'are, într'o vorbă, talent de scriitor. Nu eram departe de-a împărtăși această idee, cu toate că mă copleșise cu tragedia lui frumusețe, articolul său „Ceahlăul“, scris cu pana muiată în sînge, atunci cînd, la pacea separată din primăvara lui 1918, se iscălise pierderea munților care treceau cu splendorile lor la dușman. Este drept că articolul acesta, de duioșie arzătoare, era oarecum o surpriză „izolată“, după cum este adevărat că 'n opera lui critică, Ibrăileanu nu făcea sforțări stilistice, ba pare-se, disprețuia fardurile literare chiar atunci cînd ele ar fi ajutat la reliefurile ideii. Îmi povestea, bunăoară, un intim al criticului, că atunci cînd și-a dat la tipar necrologul pe care îl scrisese la moartea lui Anatole France, Ibrăileanu a sacrificat, în ultima clipă, un mic ornament literar, care totuși n'ar fi stricat ansamblului și nu distona prea tare cu țesătura abstractă a articolului. (Era vorba de o comparație cu Mont Blanc în felul următor : tot așa după cum s'ar prăbuși Mont Blanc, Europa fizică ar coborî nivelul înălțimii la care se ridicase, — la moartea lui

Anatole France, continentul a scăzut cu ceva din înălțimea unde ajunsese, în ordinea spirituală).

Dar marea dezmințire pe care a dat-o tuturor aceluia care se îndoiu de posibilitățile sale de scriitor literar a fost romanul său „Adela“, povestea suavă de iubire, scrisă într'un stil curat și plin de imagini proaspete, unele de-o uimitoare originalitate. Romanul acesta, mai mult sau mai puțin autobiografic, a produs o mare impresie, în cercurile cititoare, deși s'ar fi părut că epoca actuală va întâmpina cu ironie efuziunile timide ale unei iubiri platonice. Eu unul, care am apucat și alte vremuri, m'am desfătat realmente la lectura acestui frumos roman, unde analiza psihologică se înfrățeste așa de bine cu fluiditatea unui stil de-o admirabilă puritate.

Sub imboldul incantațiunii, n'am rezistat ideii de-a publica o recenzie, cea de-a treia în viața mea care nu e prea scurtă și a fost destul de abundentă în meseria scrisului. (O primă recenzie a fost despre drama Manasse a lui Ronetti Roman, pe care am căutat s'o judec după criteriile estetice lămurite; a doua, despre „Sate și Minăstiri“, pitoreasca scriere a d-lui Iorga, lăudându-i cu convingere frumusețile unui stil literar, pe care în vremea aceea nu voia mai nimeni să-l recunoască). Nu știu dacă această recenzie a ajuns la cunoștința autorului, care agoniza încetul cu încetul la Sanatoriul din care n'a mai ieșit niciodată. Eu personal nu i-am trimis-o, cît despre alții, s'ar fi grăbit mai lesne să-i trimită o injurie, decît o vorbă bună.

Eu am făcut însă altceva: i-am cetit romanul a doua oară, pentru a nu pierde absolut nicio fineță și niciun ămănunt, mirîndu-mă totuși de-a nu găsi o drăgălașă scenă caracteristică, pe care autorul ar fi putut-o lua din propria sa experiență. E vorba de-o scenă, la care întîmplător am fost martor, dela o mică distanță.

Era într'o sară de primăvară timpurie, în sala unei vaste berării elegante, de care dispunea centrul Iașului, acum 15—20 de ani. Eu mă aflam de mai mult timp acolo, în societatea unor amici, cînd — minune! — apăru Ibrăileanu, în compania asistentei sale dela Universitate, pe care mai tîrziu, atotștiutorii urmau s'o identifice cu eroina din roman. S'au așezat într'o boxă unde li s'a servit masa. Indiscreții vor fi continuat să tragă cu ochiul, dar eu mi-am văzut de treabă, pînă în momentul cînd am fost atras de o mișcare a celor doi comenseni. Spre miezul nopții sala

începuse să se răcorească, iar Ibrăileanu va fi simțit nevoia să-și pună o haină pe umeri. S'a săltat dela locul său, însă nu pentru a-și lua propriul său palton, ci jacheta asistentei, cu care și-a învelit spinarea, reșezându-se liniștit. Unii vor fi zimbit de gestul acesta și de chipul în care omul se tărcase, eu însă am fost înduioșat de acea exhibiție nepăsătoare a unui gânditor cu inima de adolescent și care în momentele acelea se va fi crezut mai mare decît dacă ar fi îmbrăcat o purpură împărătească...

Pentru a încheia aceste aduceri aminte, mai fac mențiune de un fapt: în anul morții lui G. Ibrăileanu, Academia Romînă se pregătea să-l aleagă membru activ, la un loc unde au fost propuse apoi alte persoane, dar unde el ar fi venit cu precădere. Ar fi fost o reparație, evident tîrzie, adusă unui spirit superior, pe care Academia îl trecuse sistematic cu vederea, ba încă îl și respinsese odată, cînd a fost propus membru corespondent, și cînd n'a întrunit numărul de voturi mai ales din cauza opoziției d-lui N. Iorga, ce are darul periculos de-a colosaliza scăderile adversarilor și de-a estompa pînă la dispariție deficiențele amicilor. Fără să fi avut o existență scurtă, Ibrăileanu ar fi putut să mai trăiască, întrucît oameni de aceeași etate cu dinsul sînt și astăzi vii și viguroși. Da și acel care trăește urgia vremurilor de astăzi ar avea poate motive să nu mai plîngă morții, ba chiar să invidieze pacea acelor care nu mai sînt...
